

Het Woord uitleggen

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Genesis 11, 1-11

2^e schriftlezing: Handelingen 8, 26-40

3^e schriftlezing: Johannes 16, 12-14

Inleiding

Vanouds beseften mensen dat bijbelwoorden niet vanzelf spreken. Uitleggen is nodig en daar kun je elkaar bij helpen. Vrijmoedig vragen stellen aan de tekst is belangrijk. Maar de tekst, stelt juist in zijn vreemdheid ook vragen aan ons. Het helpt enorm om je daarvoor niet af te sluiten maar vol vertrouwen open te stellen. Niet alleen willen we zo luisteren naar het verhaal van Filippus en de Ethiopiër, maar we gaan ook proberen elkaar te helpen om de Toren van Babel als een actueel verhaal te verstaan.

Thema: Het Woord uitleggen

Gemeente van Christus,

‘Begrijpt u wat u leest?’ Dat is een open vraag. En dan bedoelt Filippus natuurlijk niet of de Ethiopiërs de Hebreeuwse of misschien de Griekse letters begrijpt.¹ Kennelijk doet hij dat, want hij zit zichzelf hardop voor te lezen in zijn wagen. Toch heeft hij uitleg nodig. Uitleggen is een geestelijke kunst. Er is geen simpele uitlegkunde. Er valt nooit slechts één boodschap uit een tekst te halen. Dat komt omdat de context waarin woorden worden uitgelegd wezenlijk is, wanneer het erom gaat dat de woorden werkelijk worden verstaan. De toehoorders zelf doen ertoe als het gaat om de betekenis van de tekst, sterker nog zij staan centraal. Voor Filippus is van belang dat de man uit Ethiopië komt en als apostel heeft hij de opdracht van de heilige Geest om die man te helpen bij het verstaan, zo dat hij er echt wat aan heeft bij de weg die hij moet gaan naar het land waar hij vandaan komt.

En als Filippus dan gaat uitleggen waarover het gaat in het profetenboek Jesaja, predikt hij Jezus aan de man uit Ethiopië. Laten we even stilstaan bij de letterlijke tekst van Jesaja die de man las in zijn wagen:

Hij werd mishandeld, maar verzette zich niet
en deed zijn mond niet open.
Als een schaap dat naar de slacht wordt geleid,
als een ooi die stil is bij haar scheerders
deed hij zijn mond niet open.
Door een onrechtvaardig vonnis werd hij weggenomen.
Wie van zijn tijdgenoten heeft er oog voor

gehad?

Hij werd verbannen uit het land der levenden,
om de zonden van mijn volk werd hij geslagen.²

Natuurlijk heeft deze tekst ooit, ten tijde van de tweede Jesaja, zeg maar in de 6e eeuw v.Chr., een uitleg gehad die wij nu niet meer kennen. Die eerste uitleg kende ook Filippus niet. De situatie waarin de woorden ooit voor het eerst moeten zijn gesproken kunnen wij ons misschien wel een beetje voorstellen. Het was een tijd van ballingschap en vervreemding. Toch weten wij, net als de man uit Ethiopië, niet precies over wie de profeet spreekt. Er is in de Jesajatekst sprake van een vorm van lijden die voor anderen van grote betekenis wordt. Iemand heeft zich gegeven voor anderen. Mensen worden gered doordat hij pijn lijdt en wordt vernederd. Soms wordt dit wel plaatsvervangend lijden genoemd. Zonder aarzelen betreft Filippus het beeld van het schaap dat naar de slacht wordt geleid op Jezus als hij aan de man uit Ethiopië wil uitleggen waar het over gaat.

Hij was de enige niet. De beelden uit Jesaja zijn heel belangrijk geweest in de vroege kerk om het verhaal van Jezus de wereld in te brengen. De apostel Paulus gebruikt ze vaak.³ Het mooie van de uitleg door Filippus aan de man uit Ethiopië is dat het er op uitloopt dat de man kennelijk zo is aangesproken dat hij zich wil laten dopen. Zijn verhaal is zo op zijn beurt weer een belangrijke sleuteltekst geworden als het gaat om de beleving van de doop. Zo wordt dit verhaal van uitleg zelf weer uitgelegd voor anderen. Als de eunuch zegt:

Kijk, water!
Waarom zou ik niet gedoopt kunnen worden?⁴

wordt in sommige versies van de grondtekst gevolgd door een vraag, of eigenlijk een voorwaarde, van Filippus:

Indien u gelooft met heel uw hart, is het toegestaan.

waarop dan de man uit Ethiopië antwoordt:

Ik geloof dat Jezus Christus de Zoon van God is.⁵

In alle eerlijkheid, dit is te keurig om historisch te zijn, dat wil zeggen precies zo gebeurd. Deze invoeging lijkt eerder uit de liturgie van de vroege kerk te komen dan uit het getuigenis van een echte ontmoeting tussen twee culturen, Filippus en de man uit Ethiopië, op de weg van Jeruzalem naar Gaza, een verlaten weg. Het lijkt zo gemakkelijk te gaan. Maar de Ethiopiër was al naar Jeruzalem gegaan om God te aanbidden. Verdiept in de Schriften werd hij aangetroffen door Filippus en Filippus zelf liep daar ook niet toevallig. Gods Geest had hem gezonden.⁶ Zelf ervaar ik dit verhaal als een sterk symbolisch bedoelde vertelling waarin wordt weergegeven dat Ethiopië een belangrijk gebied is als het gaat om het evangelie en dat belangstellende vreemdelingen welkom zijn in de kerk.

Zo lezen ook Ethiopiërs vandaag dit verhaal. Ethiopië is een van de oudste christelijke landen ter wereld en daar zijn ze trots op. Op het dak van de heilige grafkerk in Jeruzalem bevindt zich een oeroud Ethiopisch kloostertje. Voor een paar sjekel leest een van de monniken je het verhaal van de Eunuch en Filippus voor, in het Ethiopisch, heel mooi maar volkomen onverstaaanbaar. Niet veel toeristen beseffen dat hij dit doet, niet alleen voor de sjekels, maar vooral om de claim van zijn kerk op deze plaats te staven. Zo gelezen en gehoord wordt het ook wel een treurig verhaal. Het Ethiopische kloostertje is totaal vervallen, omdat er al jaren een knetterende ruzie is met de Egyptische monniken van de Koptische kerk te Jeruzalem over wie er daar bij het door Christus verlaten graf de oudste rechten heeft. De kalk valt uit de plafonds en de toiletten stinken. Onderhoudswerken kunnen niet worden uitgevoerd zolang niet is vastgesteld wie hier de baas is.⁷ Het is op deze plaats een wespennest waaraan de staat Israël de handen liever niet brandt. U begrijpt het Woord uitleggen is niet altijd eenvoudig.

Helaas komen er zelfs oorlogen en heftig geweld voort uit onverdraagzame interpretaties van het Woord van God. Soms denk ik, zo is het geen wonder dat velen hebben bedacht dat een wereld zonder religie beter af zou zijn. Dan vraag ik mij af, waarom geloof ik dat niet, ik bedoel dat een wereld zonder religie beter af zou zijn? Ik zal u eerlijk zeggen: ik denk dat niet omdat ik denk dat mijn uitleg altijd de juiste is. Nog minder geloof ik dat onze uitleg de enige is van waarde. Het is mijn overtuiging dat wanneer mensen God de eer zouden geven en elkaar de ruimte, dat er dan een balans zou ontstaan waarin de betekenis van een God die zijn Koninkrijk bouwt onder de mensen tot zijn recht zou komen.

Jezus spreekt van het beperkte bevattingsvermogen van zijn leerlingen waardoor hij hun sommige dingen op moment van spreken niet duidelijk kan maken. Maar hij spreekt ook van de Geest van de waarheid die, op een ander moment, in staat zal zijn hen van de volle waarheid te overtuigen. Met andere woorden: de context doet er toe. Niet iedereen kan alles op hetzelfde moment begrijpen. Wij doen er goed aan geduld te hebben met elkaar net zo goed als met onszelf. Onze tijd heeft zijn eigen blinde vlek. Soms zijn wij net zo koppig als die eigenwijze Ethiopische monniken op het dak van die kerk in Jeruzalem. Maar wij kunnen onze traditie niet als een steen doorgeven aan een nieuwe generatie. Opnieuw zal het leven zelf de bron bevragen. Uitleggen staat nooit los van het leven.

Laat mij dat aan enkele voorbeelden illustreren. Als John Bunyan (1628-1688) in zijn Christenreis die bedoeld is als een allegorie van het leven van een gelovige een 'Uitlegger' opvoert, een 'Interpreter' dan staat hij daarmee in een lange traditie van uitleggers van de bijbel.⁸ Misschien spreekt de uitleg die hij geeft ons niet direct aan. Die is, geheel in de taal van de 17e eeuw, buitengewoon moralistisch. De kamer die het hart van de mens verbeeldt ligt vol verstikkend stof dat eerst moet worden opgeruimd. Een zondaar die de genade van God had verworpen en zich bewust had overgegeven aan de lusten, de genoegens en de voordelen van de wereld, zat zonder hoop op bevrijding opgesloten in een ijzeren kooi, een afschrikwekkend voorbeeld voor de hoofdpersoon die veelbetekenend 'Christian' heet.

Dat is nu niet direct een uitleg waarmee ik vandaag verwacht veel mensen mee aan te zullen spreken. Toch gaat het al een klein beetje anders klinken als je weet dat de schrijver John Bunyan, een eenvoudige ketellapper was, die twaalf jaar gevangen zat tijdens de Engelse sterk godsdienstig gekleurde burgeroorlogen in het midden van de 17e eeuw. Tijdens die gevangenschap schreef hij zijn boek. De innerlijke geestelijke vrijheid staat centraal. Die vormt in een gevaarlijke wereld het houvast van de gelovige. Bekering en bevrijding, Bunyan heeft het allemaal heel letterlijk beleefd. Onder miserabele omstandigheden voelde hij zich opgetild door de geestelijke betekenis.

Mythen, dromen, de geschiedenis, gelijkenissen, het is nodig dat ze worden uitgelegd. De joden hebben niet anders gedaan. De christenen hebben het van hen geleerd. Zoals de Talmud de Torah toegankelijk maakt, zo is het Nieuwe Testament te verstaan als een actuele uitleg van het Oude Testament. Heel de theologie kan worden begrepen als een eeuwenoude uitlegtraditie die, zij het vandaag niet meer zo stoer als vroeger, nog altijd wordt voortgezet. Op die manier verstaan wordt de gemeente, ik bedoel de christelijke kerk, een uitleggemeenschap. Hier komen mensen bijeen om

elkaar woorden uit te leggen, die we juist door die uitleg zelf niet als louter mensenwoorden maar als Gods Woord gaan verstaan. Dit is een heel spannend proces. Het is alsof we binnen een matrix van betrouwbaarheid vragen stellen en antwoorden geven. Wij leren samen vragen stellen en antwoorden geven en het leven van ieder van ons draagt bij aan die matrix, dat is een taalveld van waardevolle woorden die op onze levens slaan in deze tijd.

Wij hebben elkaar (eerder in deze dienst) het verhaal van de Toren van Babel uitgelegd. Ik vermoed dat er heel veel verschillende vertaalslagen hebben plaats gevonden. Joden hebben ooit verbaasd gekeken naar de ziggoerat, een soort trappenpiramide in Babel, een antieke machine bedoeld om de hemel te bereiken, zij het niet letterlijk dan wel geestelijk of figuurlijk. Je reinste hoogmoed, hebben ze gedacht. Ze hebben de talen waarin de mensheid uiteen viel vanuit deze hoogmoed willen verklaren. Anderen hebben er de mislukking in herkend van ieder menselijk project, waarin de menselijke maat is zoekgeraakt.⁹ Weer anderen: het tragisch afbreken van de taal, wanneer ieder zich verliest in zijn eigen vakjargon. De timmerman verstaat de loodgieter niet meer, of moeten we zeggen: de bankier spreekt een geheel andere taal dan de politicus? Is Babel Europa vandaag?

Tot slot: Dwars tegen al die uitleggingen van het verhaal van de Toren van Babel in, iemand die precies de andere kant uit wil denken. Hij wil van geen veroordeling van hoogmoed weten. Het is de dichter Hendrik Marsman (1899-1940) die de eerste joodse verklaring afwijst. Dat doet hij ook met al die preken die volgens hem meteen en veel te gemakkelijk zelfde kant uitgaan en die het streven van Babel alleen maar kunnen veroordelen. Hij beleeft deze uitleggingen als dooddoeners. In de beklemmende context van de tijd waarin hij opgroeide, na de domper van de Eerste Wereldoorlog, wilde Marsman als jonge man juist een hemelbestormer zijn. 'Groots en meeslepend' heeft hij willen leven. Dat verlangen bij jongeren mag niet zomaar worden neergesabeld, ook niet met dit verhaal, zoals zo vaak is gebeurd. Ook dit te stellen is uitleggen van het Woord.

Toren van Babel

Ik zat op school en kreeg weer te hooren
dat de Toren van Babel
als een ton
in duigen had moeten vallen,
omdat de menselijke ziel
van de eene hoogmoed in de andere viel

'en hoogmoed komt vóór den val' -;
zij had haar grenzen niet willen bewaren,
zij had het niet kunnen verkroppen
dat de toppen des hemels onbereikbaar
waren,
zij had Gods scheppingsmacht willen
evenaren
en wat niet al!
en ik weet nog hoe ik
met een woedenden kop achter mijn hand
zat te brommen:
'ja, huichelaar, dié kerels kon het niets
verdommen
om na hun dood in den hemel te kommen;
zij wilden nú die befaamde muziek der
sferen reeds hooren
daarom trachtten zij dat gat in den hemel
te boren;
zij wilden de banen der meteoren
en het blauwe stroomen van het
uitspansel hooren,
daarom waagden zij hun ziel;
onvermoeid richtten
zij hun gespannen gezichten
op de tinnen der ruimte
en zij richtten een sterrewacht
op, die van de toppen van dag en nacht
den hemel verkende en die de spil
wilde zijn van een herboren heelal.
van af de kanteelen der ruimte
zagen zij nieuwe sterrenbeelden
den weg naar het zenith beklimmen,
nieuwe continenten tegen den horizon
van een nieuw getal.
dit, het begin te zijn van het heelal,
een karavaan in een onbestreden woestijn
dit was de zin van het eminente Gespuis
op den Toren van Babylon;
alleen van dit Golgotha, deze
Hoofdschedelplaats zonder Kruis
waaien de vanen van een nieuwe zon.'

Uitzending en zegen

Wanneer u vanhier gaat, draag de nabijheid van de Eeuwige met u mee. Ook u kunt een uitlegger zijn van Gods woord, want dit Woord is er op uit verstaanbaar te zijn in de daden van mensen.

De genade van Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest,
is met jullie allemaal.

Noten

¹Het lijkt me waarschijnlijk dat hij de Septuaginta, de Griekse tekst van het Oude Testament voor zich had.

²Jesaja 53, 7-8.

³Cf. o.a. Romeinen 4,25.

⁴Handelingen 8,36b.

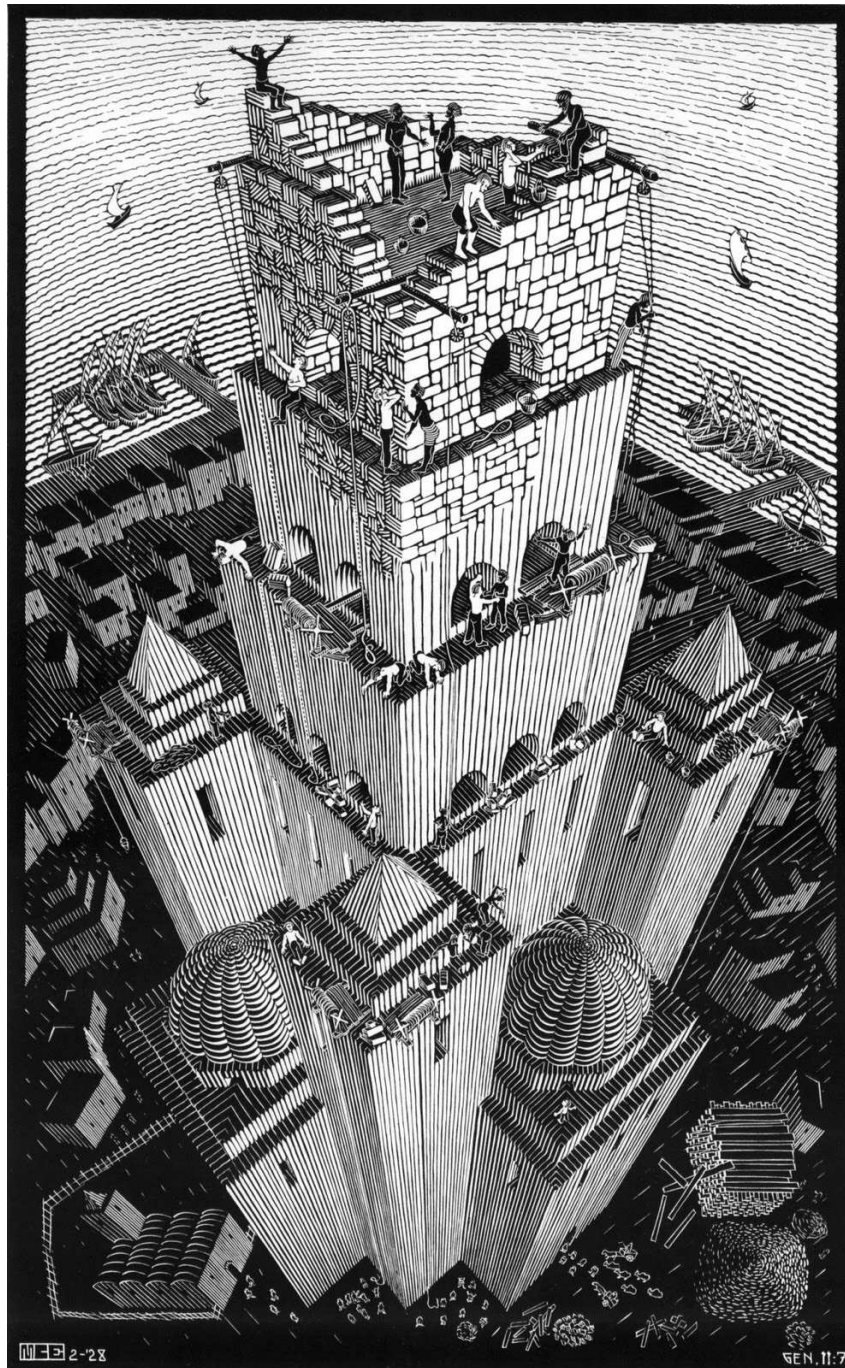
⁵Handelingen 8,37.

⁶Cf. Tertullianus, *De Baptismo*, 18.

⁷Het Deir As Sultan klooster. Cf. <http://www.greatlinx.com/monks.htm>

⁸Bunyan, J., *De Christenreis*, vert. P. Visser van *The Pilgrim's Progress from this World to that which is to Come; Delivered under the Similitude of a Dream*, Kampen z.j., 26-32. Er is ook een deel 2: *De Christinnereis*.

⁹Cf. Rougemont, D. de, *Denken met de handen*, vert. van *Penser avec les mains* (1936) door J.J.L. van Zuylen, Amsterdam 1948, 43 en 52.

Figuur 1: Toren van Babel, M.C. Escher, 1928 Houtsnede